

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 2

Hafta 4

Prof. Dr. Haluk SELVİ

DOĞU VE GÜNEYDOĞU CEPHELERİ, ERMENİ MESELESİ VE SEVR ANTLAŞMASI

I. Kuvâ-yı Milliye'nin Genel Karakteri

Mondros Mütarekesi ile Türk hükümeti ve buna bağlı olarak ordu, İtilaf devletlerinin kontrolüne girdi. Bu münasebetle, bu müesseseler vazifelerini yerine getiremez duruma geldiler. Türk milleti uğradığı haksızlıkların önüne geçilmesi hususunda resmî makamlara yaptığı müracaatlardan bir sonuç alamayınca, onlardan yavaş yavaş ümidini kesmeye başladı. İşte be şartlar altında vazifenin kendine düştüğünü anlayıp, memleketin tecavüze uğrayan yerlerinde düşmana karşı harekete geçti. Bu mücadeleyi başlatanlara Kuvâ-yı Milliye, yani Millî Kuvvetler denir.

Milis güçleri şeklinde hareket eden Kuvâ-yı Milliye birlikleri, çoğunlukla Türk subayları ve Türk aydınlarının etkisi altında faaliyette bulunmuşlardır. Silahlı veya silahsız birçok insan hatta cezaevindeki tutuklular bile düşmana karşı memleketi müdafaa duygusunda birleşiyorlardı. Asker ve sivil devlet memurlarının öğütleri ile halk her yerde hevesle bu teşkilata kaydolmakta idi. İlk olarak Ödemiş'te kurulan Millî kuvvetler, 48 saat içinde toplanmış ve ateş hattına hareket etmişti.

Kuvâ-yı Milliye birliklerinin belli başlı faydaları şunlardır:

1. Batı Anadolu'yu işgale çalışan Yunan kuvvetleri daha fazla ilerlemeden, belirli noktalarda durduruldu.
2. Ermeni ve Rum çetelerinin faaliyetlerine karşı Türk yerleşim birimleri korundu.
3. Millî Mücadele aleyhine çıkan ayaklanmaların bastırılmasında etkili oldu.
4. TBMM'ye bağlı düzenli ordunun kurulabilmesi için zaman kazandırdı.

Tam anlamıyla bir askeri disipline sahip olmasalar da Kuvâ-yı Milliye birlikleri özellikle Batı Anadolu'da düzenli ordu birliklerinin faaliyete geçmesine kadar, Güney Anadolu'da ise Millî Mücadele'nin sonuna kadar etkili oldular. Kuvâ-yı Milliye'nin ihtiyaçlarının sağlanmasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri mühim roller üstlenmişlerdir.

II. Güney ve Güneydoğu Anadolu Cepheleri

İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'nin topraklarının nasıl paylaşılacağına ilişkin Birinci Dünya savaşı boyunca çeşitli antlaşmalar yapmışlardı. Mondros Mütarekesinden sonra bu antlaşmalara işlerlik kazandırılmış ve ilk işgal harekâtını İngilizler başlatmıştır. İngilizlerin 8 Kasım 1918'de Musul'u işgalinden sonra, 11 Kasım'da İskenderun Fransızlar tarafından işgal edildi. Haberleşme araçlarından el konuldu. Halkın elindeki silahlar toplanmaya başlandı. Antep'i de işgal eden İngilizler aydın ve ileri gelen kent halkını Mısır'a sürdüler. Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine dayanarak Maraş'ı, Urfa'yı işgal ettiler.

Hükûmetin kararsızlık ve acizlik içinde olması, Fransızların ve Ermenilerin 11 Aralık'ta Dörtyol, 17 Aralık'ta Mersin, 21 Aralık'ta Adana ve 27 Aralık 1918'de Pozantı'yı işgal etmelerine fırsat verdi.

İngiltere ile Fransa 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi adıyla ikili bir antlaşma yaparak Ortadoğu'yu nasıl paylaşacaklarını belirlediler. Irak ve Filistin İngiliz mandası, Suriye ve Lübnan'da Fransız mandası altına sokuldu. Antep, Maraş, Urfa da el değiştirerek Fransa'ya geçti. İngiltere ve Fransa arasındaki bu el değiştirme antlaşması, Türk halkının tepkisine neden oldu.

İngilizler, Türk halkının onuruna dokunucu davranışlardan kaçınmıştı. Fransızlar ise Ermenilerle işbirliği yapmıştı, Ermeniler mala, cana, onura, namusa yönelik hoş görülemeyecek eylemlerde bulunmuşlardır. Fransızlar ise onların eylemlerine sadece göz yummamış ayrıca destek de olmuşlardır. Bölgede Osmanlı idaresinin üstünde bir kontrol mekanizması kuran Fransızlar, Kilikya'da bir Ermeni idaresi kurulması için çalışmalara başlamışlardır. Bu durum Fransızlara karşı büyük bir tepkinin doğmasına ve bölgede Millî güçlerin direnmesine, dolayısıyla bir cephenin açılmasına neden olmuştur.

A. Adana Cephesi

Fransız işgaline karşı durmak, Ermeni idaresinin kurulmasına engel olmak için 1918 Aralık sonlarında Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla bir teşkilat kurulmasına karar verildi. İstanbul'da da Kilikyalılar Cemiyeti kuruldu. Bu faaliyetlerin yanı sıra bölgede fiili direnişe başlanmıştı. 19 Aralık 1918'de Dört Yol civarında Fransız askerleriyle silahlı çatışmaya giren köylüler, Fransızları geri püskürtmeyi başarmıştır.

Fransız desteğindeki Ermeni vahşeti Türklerin direnme gücünü arttırdı. İşgal bölgelerinde bulunan Ermeniler, Fransızlarla beraber hatta Fransız ordu kıyafetlerini giyerek katliamlara başlamışlardı. Böylece Türk halkını yıldırıp bölgeden çıkararak buralara Ermeni göçmenleri yerleştirmek düşüncesindeydiler. 1 Kasım 1919'da Adana Cephesi Kuvâ-yı Milliye Komutanlığı'na atanan Topçu Binbaşısı Kemal Bey'in idareyi ele almasıyla Fransızlara karşı mücadele şiddetlendi. Pozantı'daki bir Fransız taburu esir edildi.

28 Mayıs 1920 tarihinde Fransızlar Osmaniye'yi işgal ettiler, bu hareketi protesto etmek için cami avlusunda toplanan halka ateş açtılar. Halkın karşı koyması üzerine Fransızlar savunmada kaldı. Fransızlar; zaman kazanmak, yeni kuvvetler getirmek ve zor durumda bulunan kuvvetleri kurtarmak için mütareke yapmak istediler. Ankara'da Fransızlar ile Ankara hükûmeti arasında bir mütareke yapıldı. Böylece Fransızlar, Ankara hükûmetini de resmen tanımış oluyorlardı.

Yapılan mütarekeye göre esirler mübadele edildi ve Fransızlar Kozan'dan çekilerek silah ve cephanelerini Ermenilere bıraktılar. Fransızların mütarekeden maksatları, mahsur durumda olan iki taburlarını kurtarmak ve bu durumdan faydalanarak yeni kuvvetler getirmektir. Fransızlar mütareke şartlarına uymadıkları için çarpışmalar devam etti.

Fransızların Adana'dan Kuvâ-yı Milliye'ye yaptıkları taarruz başarılı olmadı. Misis'e baskın yapan millî kuvvetler, Fransızların trenle kuvvet getirmeleri üzerine geri çekildiler. Fransızların 18 Ağustos günü takviyeli bir alayla Ceyhan'dan millî kuvvetlere yaptıkları taarruz da başarısızlıkla sonuçlandı.

Ermenilerin savundukları Doğanbeyli millî kuvvetler tarafından kuşatılmıştı. Şar ve Saimbeyli'de Ermeniler savunmaya devam ediyorlardı. 22 Eylül'de Ermeniler önemli bir çıkış yaptılar. Bunlardan bir kısmı Doğanbeyli'ye giderek 100 kişilik millî kuvveti dağıtıp halkı öldürdü. Saimbeyli Kuvâ-yı Milliye tarafından 1 Ekim 1920 günü ele geçirildi. Alınan

tedbirlerle Kozan, Saimbeyli, Şar kasabası Ermenilerden temizlenerek Ermeni hayallerine son verildi.

Güney cephesinde Ermenilerle Fransızların çalışmalarına karşı Kuvâ-yı Milliye'nin başarılı faaliyetleri neticesinde Fransızlarla 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalandı. Fransızların bu antlaşmayı imzalamasında etkili olan diğer hususta Suriye'deki Arap ayaklanmasıydı. Vaktiyle aldattıkları Araplar, bunun farkına varınca Suriye'de Fransızlara karşı ayaklanmışlardı. Kuzeyden Kuvâ-yı Milliye, güneyden Arap kuvvetlerinin baskı ve ateşi altında kalan Fransa antlaşma yapıp, 5 Ocak 1922'de Adana'dan çekildiler.

B. Maraş Savunması

Maraş, 22 Şubat 1919'da İngilizler tarafından işgal edildi. Fakat 15 Eylül 1919'da Fransızlarla bir mukavele imzalayarak, buradaki kuvvetlerin serbest kalmasını, Fransızları bu yörede meşgul ederek, dikkatlerinin Arap memleketlerinden dağılmasını sağlamak için Maraş, Antep ve Urfa'yı Fransızlara devretmeyi uygun gördüler. Şehrin Fransızlara devredileceğini haber alan Maraşlılar, Fransızları şehre sokmamak için çare aramaya başladılar. Ancak İngiliz- Fransız antlaşması olan Suriye İtilafnamesi gereğince şehir Fransızlar tarafından işgal edildi.

Fransızların şehre girmesiyle 1919 Kasım ayı sonlarında çatışmalar başladı. Ermenilerin Türklere sataşması, Fransızların Ermenileri koruması üzerine Sütçü İmam'ın bir Fransız askerini öldürmesiyle başlayan olaylar, Fransızların kaledeki Türk bayrağını indirip, Fransız bayrağı çekmeleriyle daha da arttı. 20 Ocak 1920'de ise bazı din adamları şehit edildi. Bundan sonra Maraş'ta Millî Mücadele, bir şehir halkının yabancı bir istilacı devlete karşı amansız mücadelesi şeklinde başlamış oldu.

Modern Fransız askerlerine karşı Maraş halkı, XX. ve III. Kolordu'dan gelen subaylar kahramanca direndiler. Getirdikleri yeni kuvvetlerle Türkleri teslim zorlayan Fransızlar başarılı olamadılar. Bu sıralarda Suriye taraflarından Arapların baş kaldırması Urfa'da da Türklerin Fransızlara karşı harekete geçmesi Fransızları zor durumda bırakmıştı. Bu gelişmeler üzerine burada daha fazla kalamayacaklarını anlayan Fransızlar, 11 Şubat'ta Maraş'ı terk ettiler. Bu başarı civardaki Kuvâ-yı Milliye'ye büyük bir moral vermiş, Güney ve Güneydoğu Anadolu'nun kurtuluşuna giden yolu açmıştır.

Maraş Savunması Türk milletinin vatanseverliğinin güzel bir örneğini sergilemişti. Maraşlıların Millî Mücadele’de gösterdikleri kahramanlıktan dolayı TBMM, şehrin adının “Kahramanmaraş” olarak değişikliğini uygun görmüş ve ona bu unvanı vermiştir.

C. Antep Savunması

Antep, Urfa gibi önce İngilizler tarafından işgal edildi, daha sonra Fransızlara geçti. 5 Kasım 1919’da Fransız ve Ermeniler Antep’i işgal ettiler. Anadolu ve Suriye için büyük bir önem taşıyan Antep’te mücadele daha uzun ve daha şiddetli olmuştur.

Fransızların Ermenilerle birlikte hareket etmesi ve onların haksızlıklara göz yumarak işbirliği yapmaları, Türk halkının tepkisine yol açtı. Ermeniler, Antep’te bir millî Ermeni fırkası kurarak, çeşitli eylemlerde bulundular. 23 Kasım 1919’da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Antep şubesi faaliyetlerini açıktan yürütmeye başladı. Daha sonra Antep-Kilis yolu Şahin Bey takma adıyla Kuvâ-yı Milliye Komutanlığına tayin edilen Üsteğmen Salih, 1920 yılı Şubat ve Mart aylarında Fransız ikmal kollarını vurarak, onları kayıplara uğrattı. Şahin Bey şehit düşünce, Mustafa Kemal Paşa’nın emri ile Kılıç Ali Bey Antep’e geldi. Bundan sonra Fransızlarla çarpışmalar daha da şiddetlendi.

Antep’teki Fransız kuvveti şehir dışındaki mevziilerde bulunuyordu. 24 Nisan 1920 günü şehrin batısına giren Fransızlar, Kuvâ-yı Milliye’nin karşı taarruzuyla geri atıldılar. 19 Mayıs’ta şehrin batısındaki Kurbanbaba tepesi zapt edildi. 24. Türk Alayı Antep’e geldi. Fransızlara karşı Suriye’deki ayaklanmaya katılan Özdemir Bey, Haziran ayı sonunda Antep’e gelerek millî taburlardan birinin komutanı oldu.

1920 Kasımında bölgeye yeni kuvvetler getiren Fransızlar Türklerden teslim olmalarını istediler. Özdemir Bey verdiği cevapta düşman teklifini reddetti. Taarruza geçen Fransızlar Nizip’e kadar ilerlemişlerdi. Bu arada şehir içindeki Ermenilerle Türkler arasında sokak muharebesi başladı. Bir yandan da açlık yüzünden halkın bir kısmı Antep’ten göç etmekte idi. Antep’i savunan Millî kuvvetlerin ve Fransız kuvvetlerinin aldığı takviyelerle yapılan mücadeleler devam etti.

1 Ocak 1921 günü Fransızlar, Anteplilere tekrar teslim teklifinde bulundu. Bu teklifte, Sevr Antlaşması’nın uygulanması isteniyordu. Teklife göre; Fransız yönetimi kabul edilecek, asker ve jandarmalar harp esiri sayılacak, silah ve cephane ile adları bildirilecek kişiler, Fransızlara teslim edileceklerdi. Bu şartlar Kuvâ-yı Milliye ve askeri yetkililer tarafından kabul edilmedi.

Antep'in işgalini engellemek için yapılan hareketlerde bazı hatalar olmuş, ancak Kolordu elinden gelen bütün gayreti göstermişti. Başarısızlıklarda Fransız kuvvetinin asker sayısı ve özellikle ağır silah bakımından üstün olmasının da etkisi de vardır. Antep'te sonunda çemberi yarararak çıkış yapmaya karar verildi. Ancak yapılan çıkış hareketleri başarılı olamadı. Buna rağmen halk, büyük bir azimle savaşa devam ediyordu. Bu sırada şehirde büyük ölçüde açlık başlamıştı. Sonunda savunma gücü azalan Antep 8 Şubat 1921'de Fransızlara teslim olmak zorunda kaldı.

Fransız birlikleri 9 Şubat 1921 günü törenle Antep'e girdi. Çarpışmalarda şehir harap olmuş, şehrin 30.000 olan nüfusundan 20.000 kişi kalmıştı. Büyük Millet Meclisi bu kahraman ve yaralı şehre layık olduğu "Gazi" unvanını verdi. Böylece şehrin adı Gaziantep oldu. Ankara İtilafnamesi ile diğer Güney Anadolu şehirleriyle birlikte Antep de 25 Aralık 1921'de kurtulmuştur.

D. Urfa Savunması

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Urfa'nın da 7. maddeye dayanılarak işgal edileceği söylentileri yayılmaya başladı. Halep'ten kuzeye doğru işgallerini genişleten İngilizler 24 Mart 1919'da Urfa'ya girdiler. İşgal kuvvetlerinin isteği üzerine Türk askerleri Urfa'dan çekilmek zorunda kaldı. Bundan sonra Ermeniler, şehirde Türklere karşı onur kırıcı davranışlar içine girdiler. İngilizler, Mardin ve Diyarbakır'a kadar olan sahayı da işgal etmek istiyorlardı. Ancak halkın ve aşiret reislerinin karşı tavırlarını görünce, Urfa yöresinden de çekilme kararı aldılar. Bu arada Urfalılar kurdukları gizli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Binbaşı Ali Rıza Bey önderliğinde silahlanmaya başlamışlardı. İngilizler yöreden çekilince Urfa şehri İngiliz-Fransız antlaşmasına göre Fransızlar tarafından işgal edildi. Teşkilatlarını genişleten Urfalılar, Fransız ve Ermenilere karşı harekete geçmek üzere hazırlıklarını tamamladılar. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini yönlendirmeye başlayan "Namık" takma adındaki Yüzbaşı Ali Saip, halkın ileri gelenleri ve aşiret reisleri ile temasa geçerek Fransızlara karşı direniş fikrini işlemeye başladı.

Ali Saip Bey harekete geçmeden önce 7 Şubat 1920'de Fransızlara bir ultiatom verip, 24 saat içinde şehri terk etmelerini istedi. Fransızlar, Türkleri oyalayıp zaman kazanmaya çalıştılar. Urfalılar, Yüzbaşı Ali Saip önderliğinde Siverek'ten gelen kuvvetler ve Badıllı aşireti başta olmak üzere diğer civar aşiretlerle birleşerek Urfa şehrinde mahsur kalan Fransızları çember içine alarak, dışarıdan yardım almalarını önlediler. Bu harekette Mustafa

Kemal Paşa'nın direktiflerinin etkisi de olmuştu. İki aylık süre boyunca Kuvâ-yı Milliye ile Urfa'daki Fransız ve Ermeni kuvvetleri arasında kanlı çarpışmalar oldu. Uzun süre mahsur kalarak hiçbir yardım alamayan Fransızlar, sonunda Ermenileri bırakıp şehirden ayrılmak ve Kuvâ-yı Milliye ile anlaşmak zorunda kaldılar. Yapılan antlaşmaya göre Fransızlar Urfa'yı terk edecekti. Türkler geride kalan Ermenilere dokunmayacaklardı. Fransızlar 11 Nisan 1920'de silah ve cephaneleriyle Urfa'yı terk ettiler. Böylece Urfa Fransız işgalinden kurtulmuş oldu.

Fransızlar Urfa yenilgisinin intikamını almak için aldıkları takviyelerle daha sonra Urfa'yı yeniden ele geçirmek istediler. Ancak Türk kuvvetlerince bir kez daha yenilgiye uğratılarak geri atıldılar. Sonuçta, Millî Mücadele sırasında Urfa ve çevresi, Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarında olduğu gibi hürriyet ve bağımsızlığına ne kadar düşkün olduğunu göstermiştir. Urfa şehrine, halkının göstermiş olduğu kahramanlıktan dolayı TBMM tarafından “Şanlı” unvanı verildi ve adı Şanlıurfa oldu.